BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI

ТАФАККУР ВА ТАЛҚИН

(Магистратура талабаларининг мақолалари тўплами)

"ФАОЛ ТАДБИРКОРЛИК, ИННОВАЦИОН ҒОЯЛАР ВА ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИ ҚЎЛЛАБ-ҚУВВАТЛАШ" ЙИЛИГА БАҒИШЛАНАДИ

Бухоро - 2018

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

БУХОРО ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

“ФАОЛ ТАДБИРКОРЛИК, ИННОВАЦИОН ҒОЯЛАР ВА ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИ ҚЎЛЛАБ-ҚУВВАТЛАШ” ЙИЛИГА БАҒИШЛАНАДИ

ТАФАККУР ВА ТАЛҚИН

(Магистратура талабаларининг мақолалар тўплами)

“Дурдона” нашриёти
Бухоро, 2018

МУНДАРИЖА

т/р	Муаллиф Ф.И.Ш.	Мақола номи	Бет
	А.А. Тўлаганов	Сўзбоши	3
1.	О.Абдулласва	Бухоро воҳасида суғориладиган тупроқларнинг шўрланиш ҳолати ва шўр ювиш усуллари ҳамда муддатлари	5
2.	Х.Х. Абдулласв, Р.Р. Ибрагимов	Автоматическая управления процессом очистки биогаза	8
3.	I.Akramov, G.H.Ergasheva	Ingliz va o'zbek tillarida frazeologik birliklarning ifodalanish usullari	11
4.	Т.Я Амонов	Ёш футболчиларнинг махсус ва техник тайёрлаш йўллари	14
5.	Т.Я Амонов	Футбол ўйинидаги асосий ҳаракатлар тактикаси ва уларни такомиллаштириш асослари	16
6.	U.H. Arabov, J. Jumayev	Aholining ijtimoiy-iqtisodiy monitoring tizimini yaratishda boshlang'ich ma'lumotlar	18
7.	Н.Ҳ.Асланова	Бошланғич синф математика дарсларида интерфаол усуллардан фойдаланишнинг афзалликлари	22
8.	D.D. Atoyev	Integrallarni taqribiy hisoblashda kvadratur formular.	25
9.	З. Ахмедова, Ш. Рустамов	Психологик маълумотларни қайта ишлашда Spss дастуридан фойдаланиш услуби	27
10.	N.Axtamova, M.Muhammadova	Aleksandr Dyumaning "Graf Monte Kristo" asarida ekspozitsiyaning badiiy ahamiyati	31
11.	Н.Ахтамова	Тема психологии в произведении «Граф Монте-Кристо» Александра Дюма	34
12.	N.Axtamova, M.Muhammadova	O'tkir Hoshimovning "Ikki eshik orasi" asarida folklorning o'rni	37
13.	O.Sh. Ahmadov	XIX asr Buxoro taraqqiyparvari Ahmad Donish tarbiya haqida	39
14.	З.Х. Бафаева, О.Я. Абдуллаева-	Бухоро воҳаси суғориладиган тупроқларини биологик азот билан бойитиш масалалари	42
15.	Z.Kh.Bafayeva, M.B.Djurayeva	General physical properties, soil permeability the irrigated pasturable alluvial soils in territory of the Bukhara oasis	45
16.	B.B.Bahronov	Qadimgi Ossuriya va qadimgi Hindiston davlatlarida qulchilik: qiyosiy tahlil	48
17.	М.Н.Бобоева	Интеграл операторли матрицанинг нуктали спектри ҳақида	50
18.	N.J.Bobojonova	The main peculiarities of denotation and	52

72. M. Safarova	Abulg'oziyning "Shajarayi turk" asaridagi ba'zi etnonimlar	201
73. А.Сирожов, Д.О.Ғафуров	Халқ билан мулоқот – демократик ривожланиш асоси	203
74. D. Sobirova	Publitsistik matn sarlavhalarining vazifalari xususida ayrim mulohazalar	205
75. А.А.Темиров, Ф.А.Қурбонов	Енгил саноатда жин арраларининг ишлаш муддатини узайтириш максадида арра диски конструкциясини такомиллаштириш йўлларини излаш	208
76. Ғ.Толмасов, Н.З. Шаринов	Маҳаллий кунгабоқар уруғидан ёғ олиш жараёнида чақиш қурилмалари таҳлили	210
77. D. To'ymurodov	"Zarbulmasal" she'riyatiga bir nazar	212
78. М. Туробова, У.Р. Рахматов	Пахта чигитидан ёғ олиш жараёнида шелухадан чигит мағзини ажратиб олиш жараёнини такомиллаштириш	215
79. Ф.Умуров, М.Р. Амонов	Маҳаллий хом-ашёлар асосида оҳорловчи полимер композициялар олиш	217
80. N. Umurova	"Alkimyogar"asarida tasavvufiy qarashlar	222
81. D.B. O`roqova	O`zbekistonda turizm raqobatbardoshligini oshirishning narx omili	224
82. F.Xodjayeva	Zahiriddin Muhammad Bobur –mohir diplomat va siyosatchi	228
83. U. Khayriyev, O. Jalolov	Introduction to aspectj	231
84. Д.О. Хакимов, К.З. Абидов	Вопросы разработки автоматизированной системы управления процессом производства кислорода на основе короткоцикловой безнагревной адсорбции	234
85. F. N. Hakimov	Multimediali o'yinlar va ularning boshlang'ich sinf ona tili ta'limida o'rni	237
86. E.A. Hafizov, A.B. Safarov, Sh.N. Nematov	O'zbekiston hududida shamol energiyasidan foydalanish istiqbollari	241
87. A.Husenova	Ta'lim maqsadi – boshlang'ich ta'limning bosh mezoni	244
88. K.U. Shadmanova, S.I. Ibragimov	Tabiiy tillar uchun leksiko-semantik lug`at ma`lumotlar bazasini yaratish tamoyillari	246
89. Х.Ш. Шарифов, Х.Ф. Джураев	Исследование динамических характеристик процесса измельчения зерна	249
90. D.Shohnazarova, O.I.Jalolov	Elektron ta'limda moodle tizimining qo'llanilishi va uning imkoniyatlari	252

Ta'lim maqsadi ta'limiy, tarbiyaviy hamda rivojlantiruvchi vazifalarni amalga oshiradi. Boshlang'ich ta'limda belgilangan ta'lim maqsadi har bir pedagogik texnologiyani yaratishga asos bo'lib hisoblanadi. Maqsadning zamonaviy ta'lim va tarbiya muammolarini yuqori samaradorlik bilan hal qilishga qaratilgan ho'lishi zarur asos hisoblanadi. Biror pedagogik texnologiyani yaratish uchun eng zarur shart shunday dolzarb maqsadni aniqlay olishdan iborat. Bunday maqsad zarur tadqiqotlar, ijodiy izlanishlar olib borish, o'zining va boshqa mutaxassislarning ish tajribalarini chuqur tahlil qilish orqali aniqlanadi.

Raqobatbardoshlik har bir boshlang'ich ta'limda pedagogik texnologiyaning maqsadga muvofiqligini taraqqiyot nuqtayi nazaridan aytganda, o'z vazifalarini ijtimoiy ehtiyojlariga muvofiq bajarayotganligi darajasini belgilaydi. Bunday maqsadlarning yuqori raqobatbardoshlikni ta'minlashga yo'naltirilishi hozirgi talablardan kelib chiqadi.

Raqobatbardoshlik boshlang'ich ta'limda pedagogik texnologiyaning barcha tarkibiy qismlari uchun eng zarur shart bo'lib, bunda yakuniy natijani bevosita tayyorlovchilar bo'lgan o'qituvchi va o'quvchining raqobatbardoshligiga erishish asosiy ko'rsatkich hisoblanadi. Bu unga bo'lgan talab yuqori bo'lishini ta'minlash uchun muntazam takomillashtirib borish zaruriyatini keltirib chiqaradi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich ta'limning ta'lim maqsadi ilmiylik, tushunarlilik, ko'rgazmalilik, insonparvarlik, tizimlilik kabi tamoyillarga tayangan holda o'quvchilarning billm, ko'nikma va malakalariga qo'yilgan talablarni amalga oshorishga xizmat qiladi. Aniq qo'yilgan maqsad kelajak poydevoridir.

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati:

1. Pedagogika. M.Toxtaxodjaevaning umumiy tahriri ostida (Darslik). – T., 2010.

2. Ibragimov X.I.., Abdullayeva Sh.A. Pedagogika nazariyasi (o'quv qo'llanma). - T., 2008.

3. Хасанбоев Ж, Тўракулов Х., Хайдаров М., Хасанбоева О. Педагогика фанидан изохли луғат. – Т., 2008.

S.I. Ibragimov-BuxDU magistranti
K.U. Shadmanova-BuxDU magistranti

TABIIY TILLAR UCHUN LEKSIKO-SEMANTIK LUG'AT MA'LUMOTLAR BAZASINI YARATISH TAMOYILLARI

Tizimli dasturning nazariy asoslaridan biri – formal tillar nazariyasidir. Bu nazariya o'zining matematik tushunchalari bilan oddiy dasturchiga murakkab tuyuladi, lekin, tizimli dastur bu nazariya asosida yasaladi. Har qanday dasturiy interfeys (inson ↔ dastur, dastur ↔ dastur) biror bir formalizmga asoslanadi, formalizm esa formal tillar nazariyasiga asoslanadi.

Umuman aytganda ixtiyoriy tilda (formal yoki tabiiy) tuzilgan gap to'g'ri gap bo'lishi uchun u quyidagi shartlarni qanoatlantirishi kerak:

- Til alfaviti asosida so'z tuzish qoidalarini (morfologiya, leksika)

- To'g'ri so'zlardan qap tuzilmasini tayyorlash qoidalarini (grammatika, sintaksis)
- Gapga ma'no "berish" qoidalarini (semantika)

Tabiiy tillarda morfologik yoki sintaktik notog'ri bo'lgan gapdan ham ma'no chiqarsa bo'ladi, ya'ni, tilini to'la o'rganmasdan bu tilda o'z fikrini bildirishi mumkin. Lekin formal tillarda bunday emas. Sintaktik to'g'ri bo'lmagan dasturni bajarishga hojat yo'q.

Semantik (kontekstli) tahlil sintaktik tahlildan keyin ishlaydi, lekin semantik tahlilning qanday tartibda ishlashi grammatika qoidalari, chiqaruv daraxti va simvollar jadvali asosida aniqlanadi. Chiqaruv daraxti va simvollar jadvalining semantik tahlil uchun kerakli qismini sintaktik va leksik tahlil tayyorlab beradi. Shunday qilib, aytish mumkinki til sintaksisi tahlil jarayonini boshqaradi.

Sintaktik boshqariladigan translyatsiya jarayonida sematik tahlil asosan quyidagi ikki yondashuv asosida amalga oshiriladi:

- grammatika produksiyalariga (atribut) hisoblash qoidalarini bog'lash
- grammatika produksiyalariga dastur fragmentlarini bog'lash

Sintaktik boshqariladigan translyatsiyada semantikani amalga oshirish "atribut yechimi" yoki "translyatsiya sxemasi" konsepsiyalari asossida amalga oshirilishi mumkin.

Ta'rif: Hosil qiluvchi grammatika (0- tipli grammatika , generative grammar, rewrite grammar) deb shunday $G=(N, \Sigma, P, S)$ to'rtlikka aytiladiki, u quyidagi shartlarni bajaradi:

N, Σ - chekli alfavitlar va $N \cap \Sigma = \varnothing$

$P \subset (N \cup \Sigma)^* N (N \cup \Sigma)^* \times (N \cup \Sigma)^*$, $S \in N$. bu yerda:

N- noterminal simvollar alfaviti; Σ- terminal simvollar alfaviti;

P- qoidalar(produksiyalar) to'plami S- bosh noterminal deb ataladi.

Dasturlash tillari kompilyatsiya jarayonining muhim bo`lagi bo`lgan sintaktik tahlil jarayonida ishlatiladigan kontekstdan xoli (KX) grammatikani, tabiiy tillar uchun ham qo`llasa bo`ladi. KX grammatika tillar nazariyasining muhim tushunchasi bo'lgan hosil qiluvchi grammatika ga asoslanadi.

Ko'pchilik dasturlash tillarining asosiy sintaktik tushunchalari tavsifi shunday grammatika bilan beriladiki, bu grammatika qoidalari to'plamidagi har bir qoidaning chap tomonida faqat bitta noterminal ishlatiladi. Bunday hosil qiluvchi grammatika – kontekstdan xoli grammatika, u aniqlaydigan til esa kontekstdan xoli til deb ataladi.

Ta'rif : KX grammatika (kontekstsiz, 2-tipli grammatika , context-free grammar) deb shunday hosil qiluvchi grammatika ga aytiladiki, undagi $\forall$ qoida $A \rightarrow \beta$ ko'rinishida bo'lib, $A \in N$, va $\beta \in (N \cup \Sigma)^*$ bo'ladi.

Misol 1 : $G=(\{S,A,T,U,V\},\{a,b\},P,S)$, qaysiki

P={ S→ASTA, AT→UT,
S→AbA, UT→UV,
A→a, UV→TV,
bT→bb, TV→TA }

hosil qiluvchi, ammo kontekstdan xoli grammatika emas, chunki oxirgi beshta qoida kontekstdan xolilik shartini bajarmaydi.

Ta'rif: Agar satr chiqarishda doimo eng chap tomondagi noterminal almashtirilsa bunday chiqarish chap chiqarish deb ataladi. Agar doimo eng o'ng tomondagi noterminal simvol almashtirilsa bunday chiqarish – o'ng chiqarish deb ataladi.

Misol2: G = ({S,A,B},{a,b}, {S→AB, A→aA|a, B→bB|b}, S) grammatika dagi aaab satr uchun S⇒AB⇒aAB⇒aaAB⇒aaaB⇒aaab – chap chiqarish, S⇒AB⇒Ab⇒aAb⇒aaAb⇒aaab – o'ng chiqaruv.

Lingvistik baza haqida tushuncha. Mazkur maqolada harakat fe'llarining semantikasi va valentligini tekshirish asosida kompyuter dasturlari uchun lingvistik ta'min yaratish namunasini keltirdik. Lingvistik ta'min yaratishda harakat fe'llarining oldindan amalga oshirilgan semantik tasnifidan foydalanamiz.

Ob'ektiv borliqdagi narsa-predmetlarga, shaxs hamda hayvonlarga xos turlicha faol harakatlarni ifodalovchi fe'llar nutqda juda ko'p ishlatilishi va murakkab semantik tuzilishi bilan farqlanib turadi. Harakat fe'llari semantikasining mushtarak semantikasi «faol harakat» bo'lib, u fe'llarni bir makrosistemaga (semantik maydonga) birlashtirib turadi. Ya'ni mushtarak semantik xarakteridagi «faol harakat» semantikasi asosida fe'llarning semantik maydoni yuzaga keladi.[1]

Semantik tasnifda harakat fe'llari semantikasidagi faqat atash (denotativ) semalari aniqlanadi. Fe'l semasi tarkibidagi ifoda (konnotativ) va boshqa semalarni tekshirish alohida yirik tadqiqotlarni talab qiladi, fe'llar asosida yaratiladigan kompyuter dasturlari uchun lingvistik ta'min ishlab chiqishda hozircha ularning ko'chma ma'nolari hisobga olinmaydi.

LSGlarda «dinamik (faol) harakat» mushtarak semantik, «gorizontal», «vertikal», «aylanma», «tebranma», «predmetning tik holatdan boshqa (yotiq) holatga o'tishini bildiruvchi», «nafas va tovush chiqarish harakatini ifodalovchi», «natijali ijro», «natijasi mavhum ijro», «og'iz bo'shlig'idagi harakatlar» kabi semalar esa birlashtiruvchi sema hisoblanadi. o'zbek tilidagi harakat fe'llarida namoyon bo'luvchi mantiqiy sub'ekt harakati yuqoridagi ko'rinishlarda sodir bo'ladi. Demak, ob'ektiv borliqdagi turlicha harakatlarni aks ettiruvchi fe'llar semantikasining murakkab xarakteri mantiqiy ravishda harakat fe'llarining qayd etilgan ko'rinishdan iborat semantik guruhlanishga

[1] **Кузнецов А.М.** О применении метода компонентного анализа в лексике. –С.260.; **Цветков Н.В.** К методологии компонентного анализа // Вопросы языкознания. 1984, №2, с.67.

olib keldi.

O'zbek tilidagi harakat semantik fe'llar asosidagi mazkur ma'lumotlar bazasi lingvistik kompyuter dasturlari, tarjima, tahrir va h.k., uchun mo'ljallangan. Ma'lumotlar bazasi asosida yaratilgan dasturdan, shuningdek:

- o'zbek, ingliz tilidagi harakat semantik fe'llarning tuslamishini o'rganmoqchi bo'lgan ixtiyoriy inson;
- o'zbek, rus, ingliz tillari bo'yicha tilshunos mutaxassis;
- lingvistika sohasidagi kompyuter dasturchilari foydalanishlari mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Кузнецов А.М. О применении метода компонентного анализа в лексике. –С.260.; Цветков Н.В. К методологии компонентного анализа // Вопросы языкознания. 1984, №2, с.67.2.
2. Muhamedova S. Harakat fe'llari asosida kompyuter dasturlari uchun lingvistik ta'min yaratish.-Toshkent, 2006.
3. Po'latov A., Muhamedova S. Kompyuter lingvistikasi (o'quv qo'llanma). –Toshkent, 2009.

Х.Ш. Шарифов-магистрант БИТИ,
Х.Ф. Джураев-научный руководитель.

ИССЛЕДОВАНИЕ ДИНАМИЧЕСКИХ ХАРАКТЕРИСТИК ПРОЦЕССА ИЗМЕЛЬЧЕНИЯ ЗЕРНА

Рассмотрен процесс измельчения зерна на вальцовой мельнице в замкнутом цикле как объект автоматического управления. Для этого нами определены входные воздействия и выходные величины.

К входным воздействиям относятся:- гранулометрическая характеристика сырья на входе в мельницу, β; - производительность агрегата по исходному сырью, $Q_{сырья}$; -начальная влажность сырья, $W_{сырья}$ и выходным параметрам является количество готового продукта $Q_{гот.прод}$.

Проанализируем входные воздействия на выходные величины. Основным требованием, предъявляемым к системе автоматического управления процессом измельчения, является угол захвата и зазор между вальцами при обеспечении производительности установки и стабилизации содержания класса крупности измельченного продукта. В нашем примере управляемыми переменными агрегата измельчения с замкнутым циклом работы будет являться содержание определяющего класса крупности. Исходя из этого, управляющими воздействиями будут служить: - производительность агрегата и начальная влажность исходного сырья. К возмущающим воздействиям относится гранулометрический состав зерна и сопутствующих примесей.